

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21870> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kan, Carlos van

Title: Teachers' interpretations of their classroom interactions in terms of their pupils' best interest : a perspective from continental European pedagogy

Issue Date: 2013-10-10

Samenvatting

Samenvatting

Inleiding

Dit proefschrift betreft een interpretatief onderzoek naar de wijze waarop leraren hun dagelijkse leraar-leerling interacties interpreteren in termen van het belang van hun leerlingen. Het bestaat uit vier samenhangende deelstudies. In totaal hebben zevenendertig leraren, werkzaam in het (speciaal) basis- of (speciaal) voortgezet onderwijs deelgenomen aan dit onderzoeksproject.

De kern van het proefschrift betreft de inherent morele betekenis die toegekend wordt aan leraar-leerling interacties. Met *inherent* wordt bedoeld dat de morele betekenis van deze interacties wordt opgevat als iets dat onlosmakelijk verbonden is met het werk van een leraar. Het centrale uitgangspunt is dat alle leraar-leerling interacties, intentioneel of niet-intentioneel van aard, geïnterpreteerd kunnen worden in termen van hun morele betekenis.

Theoretisch kader

De inherent morele betekenis van leraar-leerling interacties wordt gerelateerd aan (1) debatten in de pedagogiek over ‘het bestaande’ en ‘het meer wenselijke’, en (2) een op waarden gebaseerd model van de professionaliteit van leraren. Het uitgaan van de inherent morele betekenis van leraar-leerling interacties impliceert dat leraren zich niet alleen moeten richten op de instrumentele aspecten van hun leraar-leerling interacties, maar ook op de gevolgen van hun interacties en de wenselijkheid daarvan; een centraal uitgangspunt in de pedagogiek. Hieruit volgt dat leraren niet alleen uitvoerders zijn van wat door anderen bedacht is, maar professionals die de wenselijkheid van de methoden die ze inzetten om bepaalde doelen te bereiken en de wenselijkheid van de doelen zelf afwegen. Dit specifieke perspectief op de professionele praktijk van leraren vormt het hart van een op waarden gebaseerd model van de professionaliteit van leraren.

Wanneer in het vervolg de relatie tussen ‘het bestaande’ en ‘het meer wenselijke’ met betrekking tot leraar-leerling interacties ter sprake komt, zal meestal het woord ‘pedagogisch’ gehanteerd worden. De theoretische uitgangspunten impliceren dat leraren, bewust of onbewust, ideeën hebben over wat ze in hun dagelijkse leraar-leerling interacties in het belang van hun leerlingen vinden. Leraren zouden die ideeën bijvoorbeeld heel precies of algemeen, consistent of inconsistent kunnen verwoorden. Het is aannemelijk dat leraren pedagogische waarden en idealen hebben die ten grondslag liggen aan hun dagelijkse leraar-leerling interacties.

Met betrekking tot de literatuur die handelt over pedagogische waarden en idealen van leraren kunnen twee opmerkingen worden gemaakt. De eerste opmerking is dat een aanzienlijk gedeelte van de literatuur zich baseert op bronnen die van buiten de onderwijspraktijk zelf komen, zoals moraalfilosofie, en sociale

en politieke ideologieën. De tweede opmerking is dat een groot gedeelte van literatuur over pedagogische waarden en idealen van leraren een voorschrijvend karakter heeft en meestal niet gestoeld is op uitgebreid empirisch onderzoek.

Het hier gerapporteerde onderzoeksproject heeft tot doel op basis van empirisch onderzoek inzicht te geven in (1) de pedagogische waarden en idealen die leraren hanteren bij het interpreteren van hun dagelijkse leraar-leerling interacties en (2) de manier waarop leraren uiting geven aan deze pedagogische waarden en idealen.

Onderzoeksvragen

De voorgaande uitgangspunten leiden tot de volgende algemene onderzoeksvraag: *Hoe interpreteren leraren hun dagelijkse leraar-leerling interacties in termen van het belang van hun leerlingen?* Deze onderzoeksvraag is onderverdeeld in twee subvragen. De eerste subvraag luidt: *Hoe legitimeren leraren hun dagelijkse leraar-leerling interacties in termen van hun pedagogische waarden en idealen?* Het beantwoorden van deze vraag leidde tot de conclusie dat leraren gebruik maken van zes verschillende legitimatietypen bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties. Een legitimatietype betreft een bepaald patroon van pedagogische waarden en idealen die leraren hanteren bij het interpreteren van leraar-leerling interacties. De tweede subvraag borduurt voort op deze conclusie en is als volgt geformuleerd: *Op welke wijze geven leraren uitdrukking aan de legitimatietypen wanneer ze hun leraar-leerling interacties interpreteren in termen van het belang van hun leerlingen?* Bijvoorbeeld: ‘Zijn leraren gedecideerd of onzeker wanneer ze hun interacties legitimeren?’, ‘Hanteren leraren verschillende legitimatie-typen of maken ze gebruik van een legitimatietype in het bijzonder?’ Met betrekking tot de tweede subvraag zijn verschillen tussen leraren in hun manier van het uitdrukken van de legitimatietypen onderzocht. Tevens is onderzocht of verschillen tussen leraren in hun manier van uitdrukken van de legitimatie-typen gerelateerd kan worden aan de institutionele context waarin ze werkzaam zijn.

Alvorens de algemene onderzoeksvraag beantwoord kon worden, moesten eerst twee methodologische problemen opgelost worden. Het eerste methodologische probleem betrof de vraag op welke wijze empirische data verzameld kunnen worden die geschikt is voor onderzoek naar interpretaties van leraren van hun leraar-leerling interacties, in termen van het belang van hun leerlingen (Hoofdstuk 2). Het tweede methodologische probleem ging om de vraag op welke wijze de pedagogische waarden en idealen die ten grondslag liggen aan die interpretaties van docenten geïdentificeerd konden worden (Hoofdstuk 3).

Resultaten en conclusies

Deelstudie 1

De eerste studie richtte zich op de ontwikkeling van een dataverzamelmethode die leraren in staat stelt de inherent morele betekenis van hun leraar-leerling interacties te interpreteren. De repertory grid-techniek (Kelly, 1955) leek op het

eerste gezicht een adequate methode om deze complexe opdracht het hoofd te bieden. Het betreft een methode die speciaal ontwikkeld is om te begrijpen hoe mensen betekenis geven aan een specifiek gedeelte van hun ervaringen. In deze deelstudie wordt nagegaan in welke mate de repertory grid-techniek een kansrijke methode is om leraren te stimuleren hun, in meer of mindere mate, impliciete pedagogische waarden en idealen te expliciteren die ten grondslag liggen aan hun interpretaties van hun leraar-leerling interacties. Het in deze deelstudie ontwikkelde instrument, het repertory-interview, kan als een fenomenologische uitwerking van de standaard repertory grid-techniek beschouwd worden. De algemene conclusie van deze studie was dat het repertory-interview het mogelijk maakte data te verzamelen, die bruikbaar waren om de interpretaties van leraren van hun leraar-leerling interacties in termen van het belang van leerlingen te duiden en te beschrijven.

Deelstudie 2

Het tweede methodologische probleem was onderwerp van een studie die ging om de vraag hoe de interpretaties van leraren van de inherent morele betekenis van hun leraar-leerling interacties geanalyseerd en beschreven konden worden vanuit een pedagogisch perspectief. Hiertoe werd een beschrijvingskader ontwikkeld, dat een mediërende functie vervulde tussen theoretische concepten en de empirische data die verzameld werden in de eerste studie. Het beschrijvingskader is gebaseerd op de centrale vraag voor de pedagogiek, die volgens Imelman (1995) kan worden samengevat als: 'Wie wordt wat wanneer hoe en waarom onderwezen?' De verschillende aspecten ('wie', 'wat', 'wanneer', 'hoe') van deze vraag zijn gebruikt als de componenten van het beschrijvingskader. Het 'waarom'-aspect van de vraag van Imelman, dat integraal onderdeel uitmaakt van alle zes de componenten, maakte een nadere analyse van de interview-data mogelijk, specifiek gericht op de manier waarop leraren onderbouwden wat ze in het belang van hun leerlingen vinden. Door middel van een iteratief data-analyse proces werden twee aanvullende componenten aan het beschrijvingskader toegevoegd, namelijk de 'waar' en de 'waartoe'-component. Op basis van dit deelonderzoek kan gesteld worden dat het beschrijvingskader het mogelijk maakt de pedagogische betekenis van dagelijkse leraar-leerling interacties te analyseren en te beschrijven.

Deelstudie 3

In de derde studie wordt gerapporteerd over de eerste subvraag van de centrale onderzoeksvraag: *Hoe legitimeren leraren hun dagelijkse leraar-leerling interacties in termen van hun pedagogische waarden en idealen?* De resultaten laten zien dat leraren verschillende, zogenaamde legitimatietypen gebruiken bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties. Een legitimatietype betreft een bepaald patroon van pedagogische waarden en idealen die leraren hanteren bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties. Er zijn zes legitimatietypen onderscheiden. (1) Zorglegitimering is erop gericht leerlingen te zien als kwetsbare wezens, die afhankelijk zijn van volwassenen om te overleven in een veeleisende wereld. (2) Persoonlijke legitimering is erop gericht leerlingen te begrijpen als unieke sociale wezens, die een persoonlijke relatie met de leraar hebben. (3) Contextuele legi-

timering is erop gericht de leefomstandigheden, het verleden, en de praktische levensbehoeften van leerlingen te betrekken bij onderwijssituaties. (4) Kritische legitimering is erop gericht leerlingen te bevrijden van beperkende ideeën over zichzelf en van de levensomstandigheden die deze ideeën inslijpen. (5) Functionele legitimering is erop gericht het maximale uit kinderen te halen in termen van hun prestaties op school. (6) Psychologische legitimering tenslotte, is erop gericht het gedrag van leerlingen te labelen in mentale of emotionele termen ten einde adequaat onderwijs te kunnen verzorgen. Dit gaat om ideaal typische beschrijvingen, individuele leraren blijken in de praktijk veelal combinaties van deze legitimatietypen te hanteren.

Deelstudie 4

De laatste studie handelt over de tweede subvraag: *Op welke wijze geven leraren uitdrukking aan de legitimatietypen wanneer ze hun leraar-leerling interacties interpreteren in termen van het belang van hun leerlingen?* Met betrekking tot deze tweede subvraag zijn verschillen tussen leraren in hun manier van het uitdrukken van de legitimatietypen, evenals verschillende institutionele contexten in acht genomen. Er zijn vier thema's waarop docenten van elkaar verschillen wanneer ze uitdrukking geven aan de legitimatietypen bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties: (1) uitgebreidheid, (2) inhoudelijkheid, (3) bedachtzaamheid, en (4) verantwoordelijkheid. *Uitgebreidheid* verwijst naar de range van componenten en legitimatietypen die leraren betrekken bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties. De meest opvallende bevinding binnen dit thema was dat de meerderheid van de leraren gebruik maakte van een smalle range van componenten en legitimatie-typen. *Inhoudelijkheid* verwijst naar de inhoudelijke gerichtheid van de componenten en legitimatietypen die leraren betrekken bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties. De resultaten wezen erop dat de meeste leraren in deze studie overwegend een instrumentele 'hier en nu' focus hebben in hun interpretaties. *Bedachtzaamheid* refereert aan de manier waarop leraren mogelijke legitimaties afwegen en beoordelen wanneer ze hun interacties interpreteren in termen van het belang van hun leerlingen. Opvallend was dat de meerderheid van leraren op een gesloten manier mogelijke legitimatietypen afwegen. *Verantwoordelijkheid* betreft de wijze waarop leraren verantwoording afleggen of nemen voor hun onderwijs wanneer ze hun leraar-leerling interacties interpreteren in termen van het belang van hun leerlingen. De resultaten lieten zien dat de meeste leraren bij het interpreteren van hun leraar-leerling interacties persoonlijk verantwoordelijkheid nemen voor hun onderwijs, in plaats van dat ze te kennen geven aan derden verantwoording af te moeten leggen.

Tevens kan uit de resultaten opgemaakt worden dat in deze deelstudie, leraren in het speciaal voortgezet onderwijs (1) een bredere range van componenten en legitimatietypen hanteren, (2) meer oog hebben voor de bredere sociale context van leerlingen, en (3) op een meer open manier het belang van hun leerlingen afwegen wanneer ze hun leraar-leerling interacties interpreteren, dan leraren in de andere institutionele contexten. Tenslotte wijzen de resultaten erop dat leraren die in dezelfde institutionele context werken de neiging hebben op eenzelfde manier uiting te geven aan de legitimatietypen in termen van de vier genoemde thema's.

Discussie

Het eerste punt van discussie is dat de gevonden legitimatietypen een bijdrage kunnen leveren aan het weer nadrukkelijker agenderen van pedagogische kwesties in het onderwijs. Dit in reactie op de stelling dat spreken over onderwijs in pedagogische termen goeddeels verdwenen is uit de dagelijkse onderwijspraktijk. De legitimatietypen voorzien in een taal die het mogelijk maakt in de onderwijspraktijk pedagogische vragen over de inhoud en doelen van het onderwijs op praktische wijze bespreekbaar te maken. Het is daarbij niet de intentie om de legitimatietypen te presenteren als een voorschrijvend model van hoe docenten hun interacties met hun leerlingen zouden moeten legitimeren. Uiteindelijk kan geen enkel voorschrijvend model leraren ontslaan van de verantwoordelijkheid waardeoordelen te vellen over wat goed of slecht, wenselijk of niet wenselijk is voor een bepaalde leerling in een bepaalde situatie.

Een tweede punt van discussie is verbonden aan de bevinding dat een relatief kleine groep van leraren in deze studie op een 'open' manier nadenkt over het belang van hun leerlingen, wanneer ze hun leraar-leerling interacties interpreteren. De stelling wordt ingenomen dat deze houding, die zich niet beperkt tot gesloten denkbeelden over wat in het belang van een leerling zou zijn, conditioneel is voor het daadwerkelijk kunnen afwegen van wat voor een bepaalde leerling op een bepaald moment in zijn of haar belang is.

Een derde punt van discussie is dat gedachtewisselingen over de pedagogische waarden en idealen die in het geding zijn bij de vraag wat volgens leraren het belang van de leerlingen dient, niet direct tot consensus zullen leiden. Hieruit volgt dat collegiaal en publiek debat over interpretaties van wat pedagogisch wenselijk is, noodzakelijk is. Het voeren van een dergelijk debat is niet alleen gebaat bij procedurele regels zoals die worden gehanteerd in reflectiecircels of diverse intervisievormen, maar vereist juist ook een inhoudelijke positiebepaling; leraren zouden in staat moeten zijn hun pedagogische waarden en idealen te expliciteren en ter discussie durven te stellen in het collegiale en publieke debat.

In relatie tot deze drie discussiepunten, kunnen drie overwegingen geformuleerd worden die pleiten voor hernieuwde aandacht voor de inherent morele betekenis van het onderwijs in de lerarenopleiding. Ten eerste het onderkennen van de importantie om kwesties als de waardegeladenheid van onderwijs op de agenda van de lerarenopleiding terug te brengen: *een zaak van prioriteit*. Ten tweede hoe leraren-in-opleiding kunnen leren hun leraar-leerling interacties te onderzoeken in termen van hun eigen pedagogische waarden en idealen: *een zaak van begeleiding*. Ten derde het vertrouwd maken van leraren-in-opleiding met debatten over goed onderwijs en hen te ondersteunen bij het bepalen van hun positie in deze debatten: *een zaak van verantwoordelijkheid*.

Vervolgonderzoek zou een antwoord kunnen geven op de vraag of de legitimatietypen en de wijze waarop leraren hieraan uitdrukking geven, een bruikbaar kader bieden voor het duiden van interpretaties van leraren van hun leraar-leerling interacties in andere contexten dan onderzocht in dit onderzoek. Leraren die werkzaam zijn in andere onderwijssectoren, zoals het beroeps onderwijs, zouden andere

ideeën kunnen ontwikkelen over wat ze pedagogisch waardevol vinden voor hun leerlingen. Tevens is het aannemelijk dat leraren in andere culturele, religieuze of etnische contexten, andere referentiekaders hebben en als gevolg daarvan op een andere manier de inherent morele betekenis van hun onderwijs interpreteren. Een andere richting voor vervolgonderzoek is na te gaan of de aanname in dit onderzoeksproject dat de legitimatietypen leraren helpt de inherent morele betekenis van hun dagelijkse interacties met hun leerlingen te verbinden met 'grote theorieën', zoals de stromingen in de pedagogiek, op een feitelijke basis steunt.